

W

4
1961

ЛІТЕРАТУРА

в школі

ЛІТЕРАТУРА

ОРГАН
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ
УРСР

в школі

Одинадцятий рік видання

З М І С Т

	Стор.
Література учить жити	3

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

<i>П. Д. Мисник</i> — Літопис великих подій	10
<i>В. В. Лесик</i> — Аналіз тропів	18

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

<i>С. П. Пінчук</i> — На світанку вітчизняної культури	32
<i>В. В. Шиприкевич</i> — Сприймання і розуміння учнями літературних образів	40
<i>М. П. Миценко</i> — На матеріалі життєвого досвіду	47
<i>Б. М. Цимеринів</i> — У школі дорослих	53
<i>О. В. Нехаєв</i> — Письмові розповіді про події	58
<i>Є. М. Присовський</i> — Поезія В. Сосюри «Для тебе, Вітчизно» в 6 класі	64
<i>В. Р. Ріпецький</i> — Як я розкриваю образи вірша М. Рильського «Україні» у 8 класі	68
<i>Олександр Тесля</i> — Слово наше рідне	72

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

<i>В. Ф. Воробйов</i> — В. И. Сорокин. Теорія літератури	77
<i>П. Я. Леценко</i> — «Веселка». Антологія української радянської дитячої літератури	80

17667
2624к.с.
Республіканський педагогічний музей
БІБЛІОТЕКА

4

1 9 6 1

ЛИПЕНЬ—СЕРПЕНЬ

ДЕРЖАВНЕ
УЧБОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ
ВИДАВНИЦТВО
„РАДЯНСЬКА ШКОЛА“
К И І В

<i>М. А. Руденко</i> — <i>Є. І. Жицький</i> . Вивчення творчості Панаса Мирного в школі	81
<i>В. Я. Неділько</i> — <i>О. М. Бандура</i> . Вправи з теорії літератури в 5 класі	83

ЛІТЕРАТУРНИЙ КАЛЕНДАР

<i>І. К. Борисов</i> — Важа Пшавела (До 100-річчя з дня народження) . . .	86
<i>В. С. Шишло</i> — Семен Скляренко (До 60-річчя з дня народження) . . .	88

КОНСУЛЬТАЦІЯ

<i>В. Я. Андрущенко</i> — Експерсії по лі- тературних місцях	91
---	----

ХРОНІКА

Ювілейна шевченківська конференція	94
<i>М. М.</i> — Пам'яті великого Кобзаря .	94
<i>О. Ленік</i> — Міжвузівська наукова кон- ференція	95
Нові книги	96

Нарешті хочеться звернути увагу ось на що. Майже всі методичні посібники з літератури будуються за схемою:

1. Вступні уваги про важливість вивчення даної теми.

2. Поурочне планування програмного матеріалу, визначення домашнього завдання і настанови на зразок таких: «треба домогтися», «слід звернути увагу учнів», «не можна не подбати про...», «доречно пояснити», «треба намагатися», «доцільно запропонувати», «треба глибоко продумати питання», «треба розмову чітко спрямувати».

Не можна сказати, що ці незлічені «треба», данину яким віддає певною мірою і рецензований посібник, є зовсім зайвими в методичних порадах, але не можна не бачити й тієї вузької, хоч і добре протоптаної стежки, якою йдуть і автори, і видавці. А чому б поряд із цими добрими порадами не подати хоч би одного зразка живої бесіди або лекції? Будуть копіювати? Навряд чи така небезпека реальна. Хіба навіть в одній школі є два абсолютно подібні класи? І чи такі живі зразки бесід і лекцій не придалися б учителям? Вчитель їх не копіював би, бо це не можливо і не потрібно, але навчався б на них не гірше і, безумовно, з не меншим інтересом, ніж на посібниках, стереотип яких загрожує стати нормативом. Про це слід одверто сказати, бо слово вчителя звучить і в розповіді про життя письменника, і в бесіді, і при читанні вголос, і при аналізі художніх образів. І тільки в методичних посібниках його не чути.

А учні, закінчивши школу, пам'ятатимуть не скрупульозні плани, які ще й зараз подекуди практикуються при вивченні літератури, а передусім сам твір з його художніми образами, ідеями і живе слово вчителя.

На жаль, у книзі Є. І. Жицького теж нема жодного викінченого зразка бесіди або шкільної лекції.

Але в цілому посібник корисний. При вивченні творчості Панаса Мирного він допоможе вчителям у поурочному плануванні матеріалу, організації різних видів лексико-стилістичних вправ, збагатить учителя, особливо молодого, новим і цікавим фактичним матеріалом.

М. А. РУДЕНКО
(м. Київ)

О. М. Бандура. Вправи з теорії літератури в 5 класі

Вид-во «Радянська школа», К., 1961

Теоретико-літературні знання є важливою складовою частиною літературної освіти. Без свідомого й міцного засвоєння основних літературознавчих положень годі й говорити про правильне розуміння історико-літературного процесу в цілому чи ідейно-художніх якостей окремого твору.

На жаль, з усього програмного матеріалу саме елементи теорії літератури засвоюються учнями найслабше. Часто в школах доводиться стикатись із таким сумнівним явищем, коли весь аналіз літературного твору зводиться до більш або менш вправного переказу його змісту. Оцінити ж твір як явище мистецтва, встановити роль і значення художніх засобів у розкритті його ідеї, охарактеризувати мовно-стилістичні особливості учні не спроможні. Тим часом діти вміють дати визначення першому-ліпшому тропу чи стилістичній фігури і відшукати їх у тексті. Це є наслідком такого вивчення елементів теорії літератури, яке зводиться до механічного заучування визначень засобів образності й виразності відірвано від художнього тексту, без з'ясування кожного разу їх ідейно-сміслового навантаження.

Вчителі не досить тренують дітей у застосуванні знань з теорії літератури на практиці, не використовують їх для збагачення мови учнів. Це є однією з причин слабого усвідомлення школярами ідейно-художніх якостей виучуваних творів і, з другого боку, низького рівня їх мовно-стилістичної грамотності та емоційності мови.

Слід сказати, що мало ще розроблена методика теоретико-літературних вправ. Посібник О. М. Бандури «Вправи з теорії літератури в 5 класі» якоюсь мірою заповнить цю прогалину. Правда, в періодичній пресі, а також окремими виданнями з'явилося чимало праць, присвячених окремим проблемам вивчення елементів теорії літе-

ратури в школі. Але книга О. М. Бандури є фактично першою спробою створити чітку систему теоретико-літературних вправ хоч би тільки для 5 класу. З цього погляду її значення трудно переоцінити. А втім, скажемо зразу, що авторові пощастило створити добрий посібник, який має практичний характер і стане у великій нагоді вчителям літератури.

«У процесі виконання різноманітних вправ під час аналізу тексту учні усвідомлюватимуть роль і значення художніх засобів у створенні образів, переконуватимуться у доцільності їх використання — у них буде формуватись поняття про образну мову. Разом з тим робота по практичному оволодінню теоретико-літературними поняттями тісно пов'язана з удосконаленням писемної мови учнів, з виробленням стилю», — так визначає автор мету й призначення зібраних у книзі вправ.

У вступі подається стисла характеристика особливостей сприйняття та усвідомлення п'ятикласниками теоретико-літературних понять, науково обґрунтовується коло знань з теорії літератури, визначене програмою з літератури для засвоєння в 5 класі, а також розглядаються методичні прийоми та форми роботи над засвоєнням теоретико-літературного матеріалу.

Вправи з теорії літератури ґрунтуються навколо програмних творів. Отже, цінною їх якістю є те, що теоретико-літературні поняття формуються на конкретному літературному матеріалі з програмних творів. Більшість з них спрямовані на розвиток і активізацію мислення учнів і вимагають не тільки повного й свідомого розуміння вивчуваного матеріалу, а й уміння та навиків практичного застосування.

Характерними є такі, наприклад, вправи, як складання загадок та прислів'їв, доповнення наведених речень порівняннями, епітетами, добір синонімів, антонімів тощо. До кожного з теоретико-літературних понять наводиться досить вправ, причому деякі з них порівняно прості, а деякі — значно складніші. Це дасть можливість учителяві вибрати вправи, виходячи з конкретних умов класу; більшість вправ може бути використана в будь-якому класі, а деякі з них — лише у сильних класах, де учні мають достатню попередню підготовку і міцні знання.

Наприклад, для вивчення порівнянь п'ятикласникам пропонується 25 різноманітних вправ такого характеру: визначити на слух порівняння; знайти порівняння, визначити, який предмет і на основі якої подібності порівнюється з іншим предметом; замість крапок вставити порівняння, вибравши відповідні з дужок; придумати речення, в яких би порівнювались дані предмети; вибрати з художнього твору, який тепер учні читають в порядку позакласного читання, п'ять речень з порівняннями, пояснити, на якій подібності ґрунтуються ці порівняння; записати приклади порівнянь, почути з розмови з друзями, родичами, знайомими; підібрати відповідні порівняння і дописати речення; виділені епітети замінити відповідними порівняннями, поставивши замість прикметника іменник, при потребі зробити перестановку слів у реченнях тощо.

Як бачимо, вправи можуть бути виконані лише в тому разі, якщо учні добре розуміють специфічні особливості порівняння як виду тропів. Разом з тим, ідучи від пояснень учителя та виконання найпростіших вправ шляхом їх наростаючого ускладнення, учні дедалі глибше усвідомлять особливості, роль та значення порівняння для повнішого уявлення певного образу, предмета чи явища. У них виробиться відчуття образності, виникне бажання вживати порівняння у власній мові, щоб зроби́ти її яскравою, багатою, художньою.

Автор посібника рекомендує давати вправи не лише при першому ознайомленні учнів з певним образотворчим засобом, а і в процесі повторення, при вивченні програмних творів. Належне місце в посібнику займають і такі вправи, як переклад з української мови на російську, групування слів за смисловими відтінками, заміна слів, що повторюються, відповідними антонімами, синонімами або синонімічними словами тощо. Такі вправи допомагають школярам набути практичних навиків, наближають викладання літератури в школі до вимог життя.

Використання наведених у посібнику вправ та методичних прийомів сприятиме майстерному проведенню уроків, викличе в дітей інтерес до вивчення літератури. Вправи підібрані відповідно до вікових та психічних особливостей п'ятикласників і є цілком доступними для їх розуміння. Разом з тим у посібнику трапляються окремі невдалі вирази як з погляду їх методичної доцільності, так і щодо пізнавальних здібностей учнів.

Так, вправа 3 (стор. 26) вимагає в казці «Котигорошко» відділити фантастичне від реального, встановити реальну основу фантастичного. Цілком зрозуміло, що для вчорашніх четвертокласників таке завдання непосильне, якщо навіть учитель і пояснить значення слів реальний та фантастичний. У вправі 19 (стор. 58) учням пропонується написати роботу на тему «Значення епітетів і порівнянь для кращого розуміння вдачі Горпини». Вважаємо, що і з цим завданням п'ятикласники впоратись не спроможні. Щоб виконати його, необхідно вміти аналізувати образ, що, безумовно, ще не під силу учням 5 класу. Те ж саме можна сказати і про вправу 15, вміщену на сторінці 67. Учні мають написати твір на тему «Казкові образи в оповіданні Панаса Мирного «Морозенко».

На сторінці 10 О. М. Бандура радить учителям «не ставити перед п'ятикласниками непосильного їм завдання — робити аналіз характеру літературного героя». З цим не можна не погодитись. Але ось вправа 14 (стор. 92). Читаємо: «Порівняйте характери Фелікса і Волі; скажіть, чим ці діти схожі і чим різні. Тут маємо не тільки вимогу аналізувати характер персонажа, а до того ж ще й зробити порівняльну характеристику. Це явно передчасна вимога. Адже з порівняльною характеристикою як видом аналізу художнього твору за програмою з літературного читання учні знайомляться значно пізніше — аж у 8 класі.

Виконання рекомендованих вправ має сприяти розвитку естетичних смаків, виробляти в дітей почуття прекрасного взагалі і в літературному творі зокрема. Навряд чи цьому сприятиме вправа 5 (стор. 72), у якій вимагається пестливі слова з поезії «Колискова» поставити в звичайній формі і сказати, як зміниться від цього загальний тон поезії. Звичайно, робити вправи над заміною однієї форми вислову іншою та встановлювати, як ця заміна впливає на відтінки (чи й зміст) речень, дуже корисно. Але чи збережеться після такої «операції» естетичний вплив вірша на учнів? Мабуть, ні.

Щодо ілюстративного матеріалу, то він підібраний в основному вдало. Ми знаходимо тут приклади, взяті з народної творчості, уривки з творів дожовтневих та радянських письменників; деякі тексти підібрав сам автор. Правда, є й невдалі приклади. Навряд чи педагогічно доцільно давати школярам такі речення, як от: «У невмілого вчителя не навчишся, а тільки біди наберешся» (стор. 69, вправа 8) або прислів'я: «Крамар, як комар: де сяде, там і п'є» (стор. 46, вправа 4).

Мова посібника в основному задовільна, виразна й правильна. Прикро вражає лише така невластива українській мові форма, як «при допомозі» (замість «за допомогою»), яку раз у раз подибуєш на сторінках посібника. Інколи трапляються нечітко сформульовані завдання у вправах.

Є в книзі й невеличкий розділ «Теоретико-літературні ігри». Матеріал його вчителі зможуть використати як на уроках, так і в позаурочний час — на заняттях літературного гуртка чи під час дозвілля. Шкода тільки, що ігор наведено мало, зовсім не згадано про літературні вікторини, про таку, наприклад, корисну гру, як буриме.

Наведена бібліографія більш або менш повно вичерпує список праць, присвячених темі. Дивує лише відсутність у ній таких корисних і цінних посібників, як «Аналіз літературного твору» І. Б. Бровка, М. Х. Коцюбинської, Г. К. Сидоренко та «Елементи теорії літератури в школі» В. В. Лесика.

У цілому ж посібник О. М. Бандури значно полегшить роботу вчителів, сприятиме глибшому засвоєнню учнями теоретико-літературних знань.

В. Я. НЕДІЛЬКО
(м. Київ)